

Over een dichtregel van Homerus en *De Nieuwe Bijbelvertaling*

In de publicatie *Het luistert nauw. De Nieuwe Bijbelvertaling nader bekeken* (Van Gennep; Amsterdam 2008) geven Karel Deurloo en Nico ter Linden een kritische bespreking van *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV). Het Nederlands Bijbelgenootschap waardeert kritische vragen en opmerkingen van lezers van de NBV, stimuleert bijbellezers hun suggesties te blijven geven en wil ook zijn voordeel doen met de suggesties van Deurloo en Ter Linden. Tegelijk neemt het NBG afstand van de stellige toon waarop deze auteurs hun kritiek formuleren en van de gedachte dat het vertalen van de Bijbel maar op één manier zou kunnen. Deze reactie licht dat standpunt nader toe.

In hun voorwoord halen de auteurs, om duidelijk te maken waar het hen om te doen is, een dichtregel van Homerus aan (pagina 11). De bespreking van deze dichtregel laat goed zien welke vertaalopvatting de auteurs erop na houden en hoe zij argumenteren. Het voorbeeld is daarmee een uitstekende ingang in de discussie over bijbelvertalen. Aan de hand van dit voorbeeld gaan we in vier punten in op de achterliggende problematiek: wat is bepalend voor een goede bijbelvertaling?

Het één of het ander?

De dichtregel van Homerus die Deurloo en Ter Linden citeren, luidt (in hun weergave) *Welk een woord ontsnapt de rij van uw tanden?! Ten aanzien van de vertaling van deze dichtregel schrijven ze: 'Het kan nauwelijks anders dan met bovenstaande woorden.'* Dat veel lezers dit een vreemde manier van zeggen zullen vinden, moet je daarbij op de koop toenemen, menen de auteurs. Het alternatief zou zijn om te populariseren, bijvoorbeeld door te vertalen: *Wat vertel je me nu?* of: *Dat neem jij terug!* Over deze alternatieven is het oordeel van de auteurs duidelijk: 'Dat is heldere taal, maar 'het' heb je niet vertaald want alle poëzie is zoek en Homerus zal zich waarschijnlijk in zijn graf omdraaien.' (pagina 11).

De stellige toon waarmee de auteurs hun oordeel formuleren, is kenmerkend voor het hele boek. Je vraagt je af: kan het inderdaad alleen maar zo vertaald worden? Wie vertrouwd is met vertalingen van het werk van Homerus weet beter. Het kan ook anders en dat gebeurt al meer dan driehonderd jaar. Kijk bijvoorbeeld eens in de beroemde vertaling van Alexander Pope uit circa 1800: 'What words, my son, have pass'd thy lips severe?' Of neem de proza-vertaling van Samuel Butler uit 1900: 'My child, what are you talking about?' Ook diverse Nederlandse vertalingen doen het op die manier: 'Mijn kind, hoe kùn je zo spreken?!' (Frans van Oldenburg Ermke) en 'Hoe komt zulk een woord je over de lippen?' (M.A. Schwartz).¹

Er zijn ook vertalingen van Homerus waarin het beeld van de tanden gehandhaafd is, en gelukkig maar. Maar daarnaast bestaat er een lange en breed gedragen traditie van begrijpelijk vertalen, waarin het beeld effectief wordt weergegeven. Is het één goed en het ander fout? De auteurs menen stellig van wel. Wij menen juist dat beide naast elkaar kunnen bestaan. De ene vertaling houdt vast aan het beeld, ze geeft de lezer iets mee van het taaleigen van de Griekse dichter, met als risico dat de lezer de betekenis ervan niet begrijpt. De andere vertaling zet het beeld effectief om in waar het voor staat.

Als Deurloo en Ter Linden schrijven ‘het kan nauwelijks anders’, hebben ze ongelijk. Het kan anders en het gaat vaak anders. Want vertalingen kunnen uiteenlopende doelstellingen en principes hanteren. En daarmee zijn we bij de kwestie van bijbelvertalen gekomen. Ook bijbelvertalingen kunnen sterk van elkaar verschillen. Zulke verschillen hangen vaak samen met de uiteenlopende doelstellingen en principes van de vertalingen. Wie een vertaling wil beoordelen, doet er goed aan zich te verdiepen in de doelstellingen en principes van die vertaling. Dat hebben de auteurs van *Het luistert nauw* naar hun zeggen gedaan. Maar ze beoordelen *De Nieuwe Bijbelvertaling* aan de hand van hun eigen doelstellingen en principes.

¹ We citeren de dichtregel uit boek 19 regel 492 van de Odyssee (*teknon emon poion se epos fugen herkos odontôn*) volgens de vertalingen van Alexander Pope, *The Whole Works of Homer* (circa 1800), Samuel Butler, *The Odyssey, rendered into English prose for the use of those who cannot read the original* (1900), Frans van Oldenburg Ermke, *Homeros, Tekstgetrouwe weergave* (1959) en M.A. Schwartz, *De Odyssee* (1951 en vele herdrukken).

Wat is brontekstgetrouw?

Ook Homerus-vertalingen die het beeld van de tanden effectief weergeven – ‘Mijn kind, hoe kùn je zo spreken?!’ – presenteren zichzelf als een brontekstgetrouwe vertaling. Voor Deurloo en Ter Linden is dat onmogelijk. Brontekstgetrouwheid betekent voor hen dus iets anders dan voor veel andere vertalers. Zij vullen het op hun eigen manier in. Hun invulling van het begrip brontekstgetrouw is ook anders dan de invulling die de NBV hanteert. Het *lijkt* alsof de auteurs de NBV op haar eigen principes beoordelen – het criterium van brontekstgetrouwheid – maar in feite bedoelen zij met brontekstgetrouw iets anders. Deurloo en Ter Linden verwijten de NBV dat de theologische en poëtische zeggingskracht van de tekst geweld wordt aangedaan ter wille van de verstaanbaarheid. Dit verwijt loopt als een rode draad door het boek. Maar de theologische en poëtische zeggingskracht van de tekst wordt door hen ingevuld met hun ideeën over theologie en taal en hun manier van zeggen. Trouw aan de brontekst betekent voor hen bijvoorbeeld ook dat allerlei kenmerken van de brontaal in de vertaling behouden blijven. Zo brengen ze bij het beoordelen van de NBV hun eigen spelregels mee.

Brontekstgetrouw betekent voor de NBV dat de brontekst op een betrouwbare manier is weergegeven in de vertaling waarbij de speciale kenmerken van de tekst, de eigen stijl en het genre worden gerespecteerd (voor een beknopte beschrijving zie Vertaalmethode van *De Nieuwe Bijbelvertaling* op www.voederbak.nl).

Niet helemaal goed of helemaal fout?

Het vertalen van teksten afkomstig uit een ver verleden, uit culturen en talen die ver van ons afstaan, is niet gemakkelijk. Er kan snel iets verkeerd gaan. Opnieuw is de dichtregel uit Homerus, geciteerd in het voorwoord van *Het luistert nauw*, een goed voorbeeld. *Welk een woord ontsnapt de rij van uw tanden?!* vertalen de auteurs. Maar het Griekse woord *herkos* betekent niet ‘rij’, maar ‘haag’ of ‘heg’. Het gaat om het beeld van de tanden als een omheining, ‘een haag’, die woorden tegen moet houden. Soms ontsnapt er een woord; het verdwijnt over de omheining naar buiten. Een woord ‘ontsnapt aan de haag van de tanden’ is een prachtig beeld voor iets dat iemand eigenlijk niet had mogen zeggen. Dat beeld gaat verloren als *herkos* met ‘rij’ wordt vertaald. Een foutje. Jammer, maar fouten worden nu eenmaal gemaakt bij het vertalen, ook door professionele vertalers.

Om fouten zoveel mogelijk te voorkomen, heeft de NBV een zorgvuldig en uitgebreid traject doorlopen. Er zijn exegeten bij betrokken geweest, neerlandici, literatoren, meelezers en supervisors. Natuurlijk kan er ook in het eindresultaat wel eens een ongelukkige vertaalkeuze staan. Daarom zijn vragen en kritische opmerkingen van lezers welkom (men kan die gemakkelijk stellen via de site www.voederbak.nl). Het NBG staat open voor vragen en kritiek en wil gefundeerde kritiek honoreren. Een voorbeeld kan dat illustreren. De NBV (2004) spreekt in Matteüs 28:16 over ‘de berg waar Jezus hen had onderricht’ (‘hen’ dat zijn de leerlingen); de auteurs van *Het luistert nauw* wijzen erop dat dit verkeerd is vertaald. Ook andere lezers hebben dat aangedragen en de kritiek is steekhoudend. In de editie van 2007 is dit vers aangepast: ‘de berg die Jezus hun had genoemd’ (deze kwestie wordt besproken op www.voederbak.nl, Matteüs 28).

Uit de aard van hun kritiek blijkt, dat de auteurs van *Het luistert nauw* het oneens zijn met het *type* vertaling dat de NBV wil zijn. Vanuit die positie zien ze in bijna ieder vers wel iets dat hun niet zint. Voor zover de kritiek steek houdt, zal het NBG er zijn voordeel mee doen. Maar in veel gevallen gaat het niet om goed of fout, maar om de voorkeur van de auteurs. En die voorkeur is uiteindelijk een voorkeur voor een ander type vertaling.

Veto of voorkeur?

Deurloo en Ter Linden kiezen in *Het luistert nauw* voor een stellige toon. Ze geven duidelijk aan wat volgens hen goed en fout is. Het tweede en grootste deel van het boek is opgezet volgens een vast patroon. Telkens wordt een stukje uit de NBV aangehaald. Daarna wordt een alternatief geboden, met een korte toelichting. Als vast refrein komen we in dit deel steeds tegen: Niet zo: ..., Maar zo: Daarmee wekken de auteurs de suggestie dat de NBV in alle voorbeelden die ze noemen fout is, en het alternatief goed. Dat is niet terecht. Heel vaak kan men iets op meerdere manieren vertalen. Of een vertaling gelukkig of minder gelukkig is, hangt van verschillende dingen af. Daarbij spelen de principes en doelstellingen van die vertaling een grote rol. Maar ook de grotere context van een stuk; men moet een passage beoordelen binnen de grotere samenhang in de betreffende vertaling. Van die verschillende factoren en overwegingen geven de auteurs zich weinig rekenschap. Zij hebben oog voor hun eigen principes en doelstellingen en voor hun eigen ideeën over de grotere samenhang van de teksten. Direct op de geciteerde passages uit de NBV volgt daarom hun alternatieve vertaling, die kort wordt toegelicht. Heel vaak blijkt het om voorkeur te gaan. De auteurs hebben een uitgesproken voorkeur voor hun theologie, hun taalopvatting, hun exegetische en hun ideeën over bijbels taalgebruik. Zij vervatten hun voorkeur in stellige uitspraken over en categorische afwijzingen van de vertaalkeuzen van de NBV. Voorkeuren zijn prima en het NBG juicht het naast elkaar bestaan van verschillende vertalingen en vertaaltradities toe. Maar het in dit boek uitgesproken veto tegen de NBV als bijbel voor liturgie en leerhuis vinden wij niet gefundeerd.

Nederlands Bijbelgenootschap, Matthijs J. de Jong, nieuwtestamenticus